

กระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วน:

กรณีศึกษา ลานกีฬาพัฒนา 2

Community Participatory Process

in the Development of Abandoned Area Beneath an Expressway:

A Case Study of Lan Kila Phat 2

รับบทความ 02/09/2022

แก้ไขบทความ 04/10/2022

ยอมรับบทความ 06/10/2022

สุภัจจา อังค์สุวรรณ อาแว มะแส

คณะพัฒนาสังคมและยุทธศาสตร์การบริหาร สถาบันบัณฑิตพัฒนบริหารศาสตร์

Supatja Angsuwan, Awae Masae

School of Social Development and Management Strategy

National Institute of Development Administration

supatja.ang@gmail.com, awae.m@nida.ac.th

บทคัดย่อ

กรุงเทพมหานคร มีพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนจำนวนมากที่ประสบปัญหาและรอการปรับปรุง ซึ่งส่วนใหญ่อยู่ติดกับชุมชนแออัดใจกลางเมือง การพัฒนาพื้นที่ว่างเหล่านี้ให้เกิดประโยชน์จริงและมีความยั่งยืนต้องอาศัยการมีส่วนร่วมของชุมชนรอบพื้นที่ การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษา หนึ่ง สภาพปัญหาของพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนและผลกระทบต่อผู้อยู่อาศัยใกล้พื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 สอง กระบวนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเป็นลานกีฬาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชนเมือง และสาม บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนให้เป็นลานกีฬา การศึกษานี้ดำเนินการตามระเบียบวิธีการวิจัยเชิงคุณภาพ รวบรวมข้อมูลด้วยการสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญซึ่งมีความเกี่ยวข้องกับการพัฒนาลานกีฬาพัฒนา 2 จำนวน 15 คน ผลการศึกษา พบว่า หนึ่ง ผู้อยู่อาศัยใกล้พื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 ได้รับผลกระทบด้านความปลอดภัยและสภาพแวดล้อมที่ไม่น่าอยู่อาศัย จากการมีพื้นที่ใต้ทางด่วนที่ถูกปล่อยทิ้งว่าง สอง กระบวนการพัฒนาพื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 เน้นการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนที่ตั้งอยู่บริเวณใกล้เคียง ในขั้นตอนต่าง ๆ ตามแนวทางการพัฒนาจากล่างสู่บน (bottom-up development approach) ตลอดกระบวนการ โดยมีการตั้งคณะทำงานในชุมชน เพื่อเป็นกลไกในการจัดการพื้นที่แบบมีส่วนร่วมในระยะยาว และ สาม การพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนให้เป็นลานกีฬาพัฒนา 2 ได้รับการสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง ทั้งหน่วยงานเจ้าของพื้นที่ หน่วยงานราชการ และหน่วยงานภาคเอกชนที่ช่วยเหลือให้สามารถใช้พื้นที่ สนับสนุนทุนในการก่อสร้าง และส่งเสริมการมีส่วนร่วมของชุมชนในการจัดการพื้นที่ เพื่อให้เกิดการขับเคลื่อนการพัฒนาโดยชุมชนอย่างเป็นรูปธรรม

คำสำคัญ: การมีส่วนร่วม กระบวนการการพัฒนา พื้นที่ว่างใต้ทางด่วน

Abstract

Bangkok metropolitan has various empty spaces under the expressways which are mostly adjacent to urban slum communities, abandoned with problems, and waiting to be improved for utilization. In order to sustainably utilize the area, the surrounding communities should participate actively in the development process. This study aimed to investigate: 1. problems of abandoned areas under the expressways and their effects on the residents living near the Lan Kila Phat 2; 2. the development process of transforming the abandoned area under the expressway to a sports ground appropriated for the urban community context; and 3. roles of relevant organizations in supporting the development of the abandoned area under the expressway to be Lan Kila Phat 2. The research operation followed the qualitative research methodology. Data were collected by means of in-depth interview with 15 key informants who were involved in the development of Lan Li. Results revealed as follows: 1. prior to the development of the area to become Lan Kila Phat 2, residents of nearby communities were affected by an unsafe and unpleasant environment resulted from the abandonment of the area; 2. the development process of Lan Kila Phat 2 focused on participation of members of nearby communities in various steps corresponding to the bottom-up development approach including the appointment of a working committee to be a supporting mechanism for the long-term participatory management of the area; and 3. the transformation of the abandoned area under the expressway to be Lan Kila Phat 2 was supported by various relevant organizations including the owner of the area, governmental and non-governmental organizations, that provided assistances to enable the utilization of the area, financial support for the construction, and enhancement of community participation in the management of the area to promote the concrete community-based development movement.

Keywords: *Participation, Development Process, Area under the Expressway*

บทนำ

ปัญหาการขาดแคลนพื้นที่สาธารณะในเขตเมือง เป็นปัญหาร่วมกันของเมืองใหญ่ทั่วโลก รวมถึงกรุงเทพมหานคร โดยแนวทางหนึ่งในการลดข้อจำกัดการได้มาซึ่งพื้นที่ คือการปรับปรุงพื้นที่ว่างในเมืองที่เกิดจากโครงสร้างพื้นฐานให้สามารถนำกลับมาใช้ประโยชน์ได้ ด้วยเหตุนี้ กรุงเทพมหานคร จึงได้กำหนดมาตรการเพิ่มพื้นที่สาธารณะในเขตเมืองด้วยการจัดสรรพื้นที่ว่างของหน่วยงานรัฐ ภาคเอกชน ชุมชนมาใช้ประโยชน์ ประกอบกับมีข้อเสนอเชิงนโยบายการสร้างพื้นที่สาธารณะในเขตเมือง ส่งผลให้เกิดมาตรการสำรวจพื้นที่ว่างที่ไม่ถูกใช้ประโยชน์ เพื่อลดข้อจำกัดในการจัดหาพื้นที่ รวมถึงหาแนวทางจัดหางบประมาณเพื่อการก่อสร้าง การดูแลรักษาและการสร้างพลวัตของกิจกรรมที่เกิดขึ้นในพื้นที่ (สมัชชาสุขภาพแห่งชาติ, 2561) โดยหนึ่งในพื้นที่ที่กำหนดไว้ในแผน และมีศักยภาพในการนำมาพัฒนา คือพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนที่ยังไม่ได้รับการปรับปรุงเพื่อใช้ประโยชน์ (นิรมล กุลศรีสมบัติ และ ยุติ ศิริ, 2552) เนื่องจากเป็นพื้นที่โล่งและมีโครงสร้างปกคลุมซึ่งสร้างร่มเงาเกือบทั่วบริเวณ ประกอบกับพื้นที่ส่วนใหญ่อยู่ติดกับชุมชนเมืองหลายแห่ง หากมีการออกแบบพื้นที่อย่างเหมาะสม น่าจะช่วยเพิ่มพื้นที่สาธารณะในเมืองที่สร้างประโยชน์ และลดผลกระทบด้านสภาพแวดล้อมของชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้เคียงกับพื้นที่ได้ เพราะสภาพของพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนที่ยังไม่ถูกใช้ประโยชน์ บางแห่งกลายเป็นแหล่งมั่วสุมจากการถูกบุกรุกเข้ามาใช้พื้นที่ ส่งผลกระทบต่อความปลอดภัยในชีวิตและโอกาสในการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ (คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2553)

การทางพิเศษแห่งประเทศไทย ซึ่งเป็นเจ้าของพื้นที่ใต้ทางด่วน ก็ยังมีพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนจำนวนมากในกรุงเทพมหานครที่รอการปรับปรุง เพื่อนำไปใช้ประโยชน์ต่อสาธารณะ ที่ผ่านมา การทางพิเศษแห่งประเทศไทยได้ร่วมมือกับกรุงเทพมหานคร จัดทำแผนพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วน เพื่อปรับปรุงและจัดสรรพื้นที่ให้เกิดประโยชน์ต่อสาธารณะไปแล้วหลายแห่ง อย่างไรก็ตาม พื้นที่บางแห่งที่ได้รับการปรับปรุงแล้ว ยังประสบปัญหาการใช้งาน และการบริหารจัดการหลังส่งมอบให้กับกรุงเทพมหานคร เนื่องจากขาดกลไกการมีส่วนร่วมดูแลพื้นที่ในระยะยาว (สถาบันอาศรมศิลป์, 2557) ปัญหานี้สะท้อนว่าการพัฒนาส่วนใหญ่ที่ดำเนินการโดยหน่วยงานรัฐ ยังขาดการเปิดโอกาสให้ชุมชนที่อยู่โดยรอบพื้นที่ใต้ทางด่วนเข้ามามีส่วนร่วมอย่างเป็นรูปธรรม เพื่อจะได้ปรับปรุงพื้นที่ให้สอดคล้องกับความต้องการใช้ประโยชน์ของชุมชน อันเป็นแนวทางที่จะช่วยให้เกิดความยั่งยืนในการพัฒนา โดยมาตรการหนึ่งที่ถูกนำมาใช้อย่างสำคัญ คือการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ผ่านกระบวนการวางแผนและบริหารจัดการ สภาพการณ์นี้จึงทำให้มีความน่าสนใจที่จะทำการศึกษาแนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนอย่างเหมาะสม และสอดคล้องกับบริบทของชุมชนด้วยการช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมเรียนรู้และมีบทบาทในการพัฒนา อันจะช่วยให้สามารถมีส่วนร่วมบริหารจัดการได้

โครงการลานกีฬาพัฒนา 2 เป็นโครงการต้นแบบที่นำพื้นที่ว่างใต้ทางด่วน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชุมชนแออัดใจกลางเมืองมาพัฒนาเป็นลานกีฬาสำหรับชุมชน โดยมุ่งเน้นให้คนในชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้พื้นที่ตั้งของโครงการเข้ามามีส่วนร่วม “สร้าง” และ “พัฒนา” ด้วยการนำแนวคิดการวางแผนการพัฒนาจากฐานล่างสู่บน โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก และทำงานเป็นภาคีหุ้นส่วนร่วมกับหน่วยงานสนับสนุนอื่น ๆ ตามแนวคิดการออกแบบอย่างมีส่วนร่วม ผลที่ได้จากการศึกษา น่าจะเป็นประโยชน์ต่อหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนงานของชุมชนเป็นฐาน และการบูรณาการความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ มาช่วยหนุนเสริมให้การพัฒนาประสบผลสำเร็จและเกิดประโยชน์จริงต่อคนในชุมชน อันเป็นแนวทางการพัฒนาที่การทางพิเศษแห่งประเทศไทยและภาคีมีความสนใจที่จะใช้เป็นเครื่องมือสำคัญในการนำไปประยุกต์กับการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนบริเวณอื่น ๆ ต่อไป

วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาสภาพปัญหาของพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนและผลกระทบต่อผู้ที่อยู่อาศัยในชุมชนใกล้พื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2
2. เพื่อศึกษาและพัฒนากระบวนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเป็นลานกีฬาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน
3. เพื่อศึกษาบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนให้เป็นลานกีฬา

แนวคิดและงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง

1. **แนวคิดการพัฒนาพื้นที่สาธารณะของเมือง** มีความเกี่ยวข้องกับการจัดการสิ่งแวดล้อมในเมือง เน้นการรักษาภูมิทัศน์เมือง และมีพื้นที่ส่งเสริมให้เกิดกิจกรรมทางสังคมภายใต้สภาพแวดล้อมที่ปลอดภัย เพื่อเป็นแนวทางแก้ปัญหาความเสื่อมโทรมของเมือง (ดวงจันทร์ อาภาวัชรุทธิ์ เจริญเมือง, 2551) ซึ่งจัดทำในรูปแบบของการฟื้นฟูเมืองเพื่อให้ประชาชนมีพื้นที่พักผ่อน เพิ่มโอกาสในการปฏิสังสรรค์ในสังคม และสร้างความรู้สึกร่วมกันกับพื้นที่ (The American Institute of Architects, 2005) เนื่องจากจะช่วยยึดโยงสถาบันทางสังคมในระดับชุมชนให้มีพื้นที่ทำกิจกรรมร่วมกัน ช่วยเพิ่มโอกาสเข้าถึงกิจกรรมทางกายของผู้มีรายได้น้อย และช่วยสร้างสมดุลของพื้นที่ธรรมชาติกับสิ่งปลูกสร้างในเมือง (ชมพูนุท คงพูนพิน และ ภาวิณี เอี่ยมตระกูล, 2561) โดยกระบวนการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ มุ่งเน้นการกระจายอำนาจการตัดสินใจในรูปแบบล่างสู่บน โดยมีช่องทางให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาพื้นที่ อันจะช่วยลดผลกระทบจากการพัฒนาพื้นที่ และเพิ่มทุนทางสังคมให้กับชุมชนในการเข้าร่วมบริหารจัดการ ในฐานะผู้ใช้งานในระยะยาว ตามแนวคิดของ Andersen *et al.* (2015) และ Sanoff (2000) เพื่อเพิ่มประสิทธิภาพการใช้ประโยชน์ที่ดิน และพัฒนาคุณภาพชีวิตให้ดีขึ้นจากการมีสภาพแวดล้อมที่ดี (สิทธิพร ภิรมย์รัตน์, 2559)

2. **แนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง** ให้ความสำคัญกับคน ในฐานะทรัพยากรที่สำคัญที่สุดในชุมชนให้มีโอกาสร่วมปรับปรุงคุณภาพชีวิตโดยพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด อาจรับการสนับสนุนจากภายนอกบ้างในการขับเคลื่อนเพื่อพัฒนาชุมชนด้วยกระบวนการมีส่วนร่วมที่ประกอบด้วยขั้นตอนการค้นหาคำตอบ และวางแผนแก้ไขปัญหาด้วยทางเลือกที่เหมาะสมกับชุมชน ผ่านการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติ (กาญจนา แก้วเทพ, 2560) เช่น การคิดเชิงออกแบบ การวางแผนและออกแบบชุมชน ซึ่งมีลักษณะเป็นกระบวนการกระตุ้นให้ชุมชนมีอิสระในการร่วมคิด ร่วมตัดสินใจ ร่วมทำ และร่วมรับผิดชอบ นำไปสู่การเกิดกระบวนการส่งเสริมการเรียนรู้ในชุมชน มีการค้นหาคำตอบภาพชุมชน อันเป็นเงื่อนไขสำคัญของชุมชนเข้มแข็ง (โกวิทย์ พวงงาม, 2562) และเป็นหลักการสำคัญในการเสริมพลังอำนาจแก่ชุมชน (ปาริชาติ วลัยเสถียร และคณะ, 2552) นอกจากนี้ชุมชนเข้มแข็งยังมีส่วนช่วยให้การพัฒนาชุมชนเป็นไปอย่างยั่งยืน เนื่องจากสมาชิกชุมชนมีจิตสำนึกว่าตนเองเป็นเจ้าของชุมชนร่วมกับคนอื่น มีองค์ความรู้ของชุมชนที่มาจากประสบการณ์ที่ได้รับร่วมกัน และมีการจัดการชุมชนในรูปแบบของกระบวนการดำเนินงานที่ดี (สนธยา พลศรี, 2553) โดยนัยนี้หากชุมชนเข้มแข็งย่อมส่งผลต่อกระบวนการมีส่วนร่วมที่มีคุณภาพด้วย อีกทั้งยังช่วยให้เกิดการปรับวิธทำงานของภาครัฐ จากที่เป็นผู้สั่งการมาเป็นผู้สนับสนุนการจัดการและแก้ไขปัญหาของชุมชน ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญที่จะช่วยสร้างรากฐานการพัฒนาชุมชนให้เข้มแข็ง (ศุภวรัญญู พลายน้อย และ เนาวรัตน์ พลายน้อย, 2558)

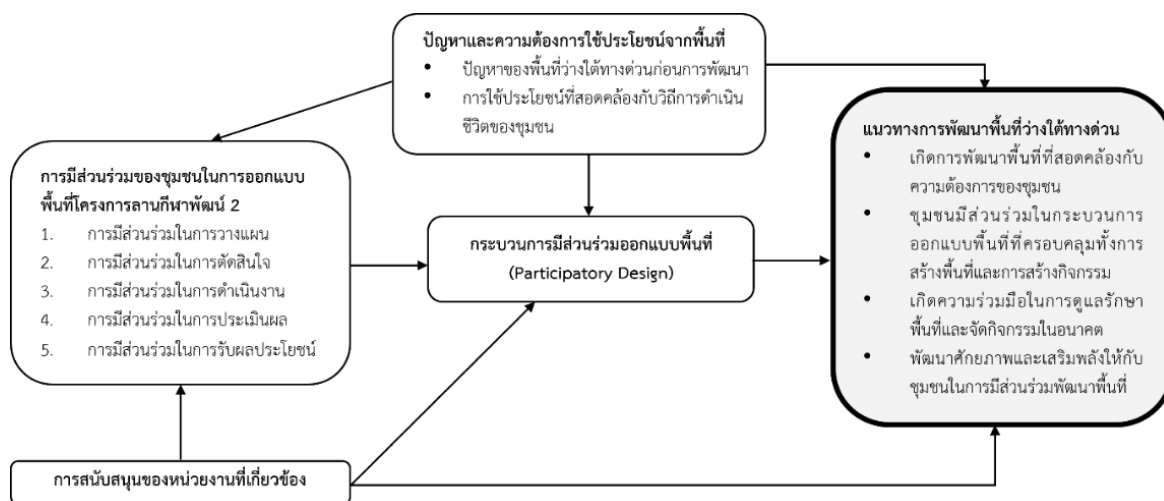
3. **แนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม** ให้ความสำคัญกับการเสริมพลังอำนาจและเสริมความสามารถของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนา โดยจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและดำเนินการตั้งแต่เริ่มต้น ต่อเนื่องจนสิ้นสุดกระบวนการ ตลอดจนร่วมรับผลประโยชน์จากการพัฒนา อันเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกพัฒนาจากเดิมที่รัฐมีบทบาทไปสู่การพัฒนาที่ชุมชนเป็นฝ่ายตัดสินใจและกำหนดความต้องการของตนเอง ดังนั้นการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาจึงหมายถึงการที่คนในชุมชนมีอำนาจต่อรองในการวางแผนดำเนินกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับการยกระดับสภาพความเป็นอยู่ในระดับท้องถิ่นด้วย (วิณา เทียงธรรม, สุนีย์ ละกะปิ่น และ อาภาพร เผ่าวัฒนา, 2558) สำหรับขั้นตอนของการมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนา Cohen & Uphoff (1980) และโกวิทย์ พวงงาม (2562) ได้แบ่งขั้นตอนออกเป็นห้าขั้นตอน ได้แก่ หนึ่ง การมีส่วนร่วมวางแผนสอง การมีส่วนร่วมตัดสินใจ สาม การมีส่วนร่วมดำเนินการสี่ การมีส่วนร่วมรับผลประโยชน์ และห้า การมีส่วนร่วมติดตามประเมินผล โดยแต่ละขั้นอาจมีระดับการมีส่วนร่วมที่แตกต่างกันได้ ดังที่ Arnstein (1969) และ Connor (1988) ชี้ให้เห็นถึงบทบาทของชุมชนในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมว่า ต้องเป็นผู้ริเริ่มวิเคราะห์ปัญหา สำรวจความต้องการ และเป็นผู้ตัดสินใจขั้นสุดท้ายในการดำเนินโครงการ เพื่อให้ชุมชนได้รับประโยชน์สูงสุดจากการพัฒนา ในขณะที่ Wates & Brook (2014) ได้ระบุปัจจัยที่ส่งเสริมการมีส่วนร่วมในโครงการพัฒนาว่าต้องครอบคลุมการศึกษา

ชุมชนเพื่อค้นหาความต้องการ และการสนับสนุนจากภายนอก ผ่านวิธีการที่สอดคล้องกับระดับการมีส่วนร่วมในแต่ละชั้น เช่น การสำรวจชุมชน การประชุมเชิงปฏิบัติการ และการนำกระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบมาประยุกต์ใช้กับชุมชน

4. แนวคิดการมีส่วนร่วมในการออกแบบชุมชน เป็นกระบวนการเรียนรู้และมีส่วนร่วมของคนในชุมชนในการสร้างวิสัยทัศน์ร่วมกันและค้นหากลไกที่จะจัดการทรัพยากร อันนำไปสู่การปฏิบัติที่ตอบสนองความต้องการของชุมชน ทั้งนี้ คนในชุมชนอาจทำงานร่วมกับคนนอก เช่น นักวิชาชีพด้านการออกแบบ เพื่อแปลงวิสัยทัศน์ของชุมชนไปสู่การดำเนินงาน โดยผ่านวิธีการที่ช่วยกระตุ้นให้ชุมชนร่วมกันสร้างผลลัพธ์ที่ดี (Madden & Schwartz, 2005) ตัวอย่างของวิธีการที่นำมาใช้ในการออกแบบชุมชนอย่างมีส่วนร่วม คือกระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบโครงการพัฒนาพื้นที่สาธารณะ โดยมีเป้าหมายเพื่อศึกษาความต้องการ และกิจกรรมที่เหมาะสมกับคนที่อาศัยอยู่ในพื้นที่ อีกทั้งยังทำความเข้าใจบริบททางสังคมของคนในท้องถิ่น ซึ่งผลของการออกแบบตามแนวทางนี้ มาจากการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน อันจะช่วยสร้างการยอมรับต่อแผนงานและผลลัพธ์ของการพัฒนาจากทุกภาคส่วน (ระหัตถ์ โจนประดิษฐ์, 2554) จึงเห็นได้ว่ากระบวนการพัฒนามาจากการนำแนวคิดการศึกษาชุมชนที่มองว่าคนในชุมชนเป็นผู้เข้าใจปัญหาและความต้องการของตนเองมากที่สุด มาใช้ร่วมกับแนวคิดการสร้างความรู้สึกร่วมกันเป็นเจ้าของร่วมกันในการออกแบบพื้นที่ โดยทำงานร่วมกับนักออกแบบ เพื่อนำความเห็นของคนในชุมชนมาปรับเป็นเงื่อนไขในการออกแบบพื้นที่ด้วย (Project for Public Space, 2017) ซึ่งแบ่งการดำเนินงานได้เป็นสามขั้นตอนหลักหนึ่ง ขั้นตอนเตรียมชุมชนด้วยการทำแผนที่ชุมชนเพื่อสำรวจทรัพยากรของชุมชน สอง ขั้นตอนการออกแบบวางแผนผังด้วยการจำลองผังชุมชน เพื่อช่วยให้การออกแบบพื้นที่สอดคล้องกับกิจกรรมที่จะเกิดขึ้นในชุมชนภายใต้ข้อจำกัดของพื้นที่ และสามขั้นตอนดำเนินการด้วยการจัดกิจกรรมเชิงปฏิบัติการเพื่อร่วมปรับเปลี่ยนให้เป็นรูปธรรม (BIG Lottery Fund, 2014) วิธีการที่นำมาใช้เป็นประโยชน์ต่อการพัฒนาทักษะของคนในชุมชน ซึ่งสามารถใช้กระบวนการออกแบบหรือเครื่องมือทางสถาปัตยกรรม อำนวยความสะดวกให้คนในชุมชนมีความเข้าใจและสะท้อนความเห็นได้มากขึ้น (Andersen *et al.*, 2015) ในลักษณะของการร่วมคิด ร่วมทำ ร่วมเรียนรู้ และร่วมตัดสินใจอย่างทั่วถึงและเท่าเทียม อันจะส่งผลต่อการเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ให้เกิดความผูกพันในระยะยาว ช่วยให้ชุมชนได้มีวิธีการในการพัฒนาขีดความสามารถ และกระตุ้นการมีส่วนร่วมบริหารจัดการชุมชนในมิติต่าง ๆ

แนวคิดนำในการศึกษา

การศึกษานำแนวคิดการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง ซึ่งให้ความสำคัญกับการเสริมพลังอำนาจและเสริมความสามารถของคนในชุมชนในกระบวนการพัฒนาด้วยทางเลือกที่เหมาะสมกับชุมชน ผ่านการเรียนรู้และลงมือปฏิบัติ โดยจะต้องเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการวางแผนและดำเนินการตั้งแต่เริ่มต้น ต่อเนื่องจนถึงสิ้นสุดกระบวนการตามแนวคิดการพัฒนาชุมชนอย่างมีส่วนร่วม ซึ่งครอบคลุมการมีส่วนร่วมวางแผน การตัดสินใจ การดำเนินงาน การติดตามประเมินผล และการรับผลประโยชน์จากการพัฒนา อันเป็นการเปลี่ยนแปลงกลไกพัฒนาจากเดิมที่รัฐมีบทบาทไปสู่การพัฒนาที่ชุมชนเป็นฝ่ายตัดสินใจและกำหนดความต้องการของตนเอง โดยเชื่อว่าลักษณะและความเข้มข้นของการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนมีความสำคัญต่อการส่งเสริมบทบาทในการพัฒนาและบริหารจัดการโครงการ เพราะโครงการลักษณะนี้ต้องคำนึงถึงความต้องการใช้ประโยชน์จริงของคนในพื้นที่และผลกระทบต่อชุมชน การมีส่วนร่วมในโครงการจึงมีความสำคัญตามแนวคิดการมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่ที่มีเป้าหมายเพื่อพัฒนาพื้นที่ให้สอดคล้องกับบริบทของชุมชน และมาจากการตัดสินใจร่วมกันของคนในชุมชน อันจะช่วยสร้างการยอมรับต่อแผนงาน และผลลัพธ์ของการพัฒนาจากทุกภาคส่วน นอกจากนี้ การจัดกิจกรรมควรเน้นการใช้ทรัพยากรในชุมชนเป็นหลัก อันเป็นความพยายามพึ่งตนเองให้ได้มากที่สุด ในขณะที่บทบาทของหน่วยงานที่เข้ามาสนับสนุนการพัฒนาควรเป็นบทบาทเสริมให้ชุมชนเกิดการสร้างเสริมพลัง หากสามารถขับเคลื่อนกระบวนการอย่างเหมาะสม ผลลัพธ์ที่ตามมา คือคนในชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมในการพัฒนาอย่างแข็งขันและเป็นผู้ได้รับผลประโยชน์หลักจากการพัฒนา อีกทั้งยังมีความรู้สึกเป็นเจ้าของร่วมกันในการบริหารจัดการเพื่อดูแลโครงการให้อยู่คู่ชุมชนอย่างยาวนานด้วย ตามภาพ 1

ภาพ 1 แนวคิดในการศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วน

วิธีการศึกษา

1. **การเลือกพื้นที่ศึกษา** คือโครงการลานกีฬาพัฒนา 2 ตั้งอยู่บริเวณใต้ทางด่วนศรีรัช แยกอรุณพงษ์ เนื่องจากเป็นโครงการต้นแบบที่นำพื้นที่ว่างใต้ทางด่วน ซึ่งตั้งอยู่ใกล้ชุมชนแออัดใจกลางเมือง มาพัฒนาเป็นลานกีฬาสำหรับชุมชน โดยให้คนในชุมชนเป็นผู้ขับเคลื่อนหลัก และทำงานเป็นภาคีหุ้นส่วนร่วมกับหน่วยงานสนับสนุน ตามแนวคิดการมีส่วนร่วมของชุมชนในการออกแบบพื้นที่ ด้วยการเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเข้าไปมีส่วนร่วมในกระบวนการพัฒนาเพื่อใช้ประโยชน์พื้นที่

2. **กลุ่มเป้าหมายที่ศึกษาและผู้ให้ข้อมูลสำคัญ** พิจารณาจากผู้มีบทบาทสำคัญในการดำเนินโครงการครอบคลุมคณะทำงาน ตัวแทนในชุมชน และตัวแทนของหน่วยงานสนับสนุนหลักที่เกี่ยวข้อง จำนวนรวม 15 คน ครอบคลุมคณะทำงานในพื้นที่ ตัวแทนในชุมชนที่ตั้งอยู่ใกล้พื้นที่โครงการลานกีฬาพัฒนา 2 ได้แก่ ชุมชนบ้านครัวเหนือ ชุมชนคลองส้มป่อย ชุมชนบ้านครัวใต้ ชุมชนวัดบรมนิวาส และชุมชนวัดพระยาไย และตัวแทนของหน่วยงานสนับสนุนหลักที่เกี่ยวข้อง

3. **การเก็บรวบรวมข้อมูล** เป็นการเก็บข้อมูลกระบวนการออกแบบพื้นที่ การสร้างกิจกรรมในพื้นที่ และการบริหารจัดการพื้นที่จากคณะทำงานโครงการ ประกอบด้วย หนึ่ง การศึกษาเอกสารและงานวิจัยที่เกี่ยวข้องกับกระบวนการมีส่วนร่วมของชุมชนในการพัฒนาพื้นที่สาธารณะในเมือง สอง การสัมภาษณ์เชิงลึกกับผู้ให้ข้อมูลสำคัญ โดยมีแนวคำถามแบบปลายเปิดที่พัฒนาขึ้นมาเป็นเครื่องมือ ได้แก่ สภาพปัญหาและผลกระทบของพื้นที่ใต้ทางด่วน แนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วน และบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุน และ สาม การสังเกตแบบไม่มีส่วนร่วม เพื่อเก็บข้อมูลการใช้งานพื้นที่การจัดกิจกรรม และการทำหน้าที่ของคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2

ผลการศึกษา

1. **บริบทของพื้นที่ศึกษา** ลานกีฬาพัฒนา 2 ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ใต้ทางด่วนศรีรัช แยกอรุณพงษ์ ถนนพระรามที่ 6 เขตราชเทวี กรุงเทพฯ มีเนื้อที่ 12 ไร่ 43 ตารางวา โดยมีการทางพิเศษแห่งประเทศไทยเป็นเจ้าของกรรมสิทธิ์ที่ดิน ต่อมาได้มอบให้ กทม.เป็นผู้ดูแลพื้นที่หลังจากเปิดใช้งาน พื้นที่โครงการนี้มีอาณาเขตติดต่อกับชุมชน 5 แห่ง ได้แก่ ชุมชนบ้านครัวเหนือ ชุมชนบ้านครัวตะวันตก ชุมชนคลองส้มป่อย ชุมชนบ้านครัวใต้ และชุมชนวัดบรมนิวาส มีครัวเรือนรวมกันประมาณ 1,000 หลังคาเรือน มีลักษณะเป็นชุมชนแออัด ผู้ที่อาศัยอยู่ในชุมชนส่วนใหญ่เป็นคนดั้งเดิมมากกว่าคนนอกที่เข้ามาอยู่ใหม่ ส่วนผู้ที่พอมีฐานะได้ทยอยย้ายออกไปในช่วงที่มีการเวนคืนที่ดิน เนื่องจากได้รับผลกระทบในการก่อสร้างทางด่วน ในชุมชนมีทั้งผู้นับถือศาสนาพุทธและศาสนาอิสลาม โดยมีกลุ่มคนดั้งเดิมที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่โดดเด่น คือกลุ่มชาวไทยมุสลิมเชื้อสายจามในชุมชนบ้านครัว ซึ่งสืบเชื้อสายจากบรรพบุรุษที่อพยพมาจากดินแดนเขมร

2. สภาพปัญหาของพื้นที่ใต้ทางด่วนและผลกระทบต่อนักท่องเที่ยวในชุมชนใกล้เคียงพื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 ชุมชน ทั้ง 5 แห่ง ประสบปัญหาและได้รับผลกระทบจากการก่อสร้างทางด่วนศรีรัชในปี พ.ศ. 2536 ส่งผลให้เกิดพื้นที่ใต้ทางด่วน ขนาดกว่า 22,400 ตารางเมตร ตลอดแนวทางด่วนขนานไปกับพื้นที่อยู่อาศัย ก่อให้เกิดผลกระทบสำคัญ คือการขาดพื้นที่ เชื่อมต่อระหว่างชุมชนที่เคยใช้เป็นเส้นทางไปมาหาสู่และทำกิจกรรมร่วมกันมาแต่อดีต ซึ่งถูกโครงสร้างทางด่วนขวางกั้นไว้ ทำให้ความสัมพันธ์ที่เคยมีอย่างแน่นแฟ้นจึงค่อย ๆ ลดลง ผ่นวกกับผลกระทบจากสภาพแวดล้อมที่ไม่น่าอยู่อาศัย จากการมี พื้นที่ใต้ทางด่วนบางแห่งที่ถูกปล่อยให้เป็นที่ว่าง ไม่ได้มีการดูแล ทำให้กลายเป็นจุดเปลี่ยว และเป็นแหล่งมั่วสุมจากการ ถูกบุกรุกเข้าไปใช้ของกลุ่มวัยรุ่น และกลุ่มคนขับรถรับจ้างที่เข้ามายึดพื้นที่เป็นที่จอดรถ การทางพิเศษแห่งประเทศไทย จึงได้ พยายามแก้ไขด้วยการปรับปรุงพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนให้เป็นพื้นที่ออกกำลังกายของชุมชน ซึ่งได้ดำเนินการไปแล้วในบางพื้นที่ เช่น ลานกีฬาอูรพงษ์ภายใต้การจัดการโดย กทม. อย่างไรก็ตาม ยังไม่ได้รับความร่วมมือในการใช้งาน เนื่องจากการออกแบบ พื้นที่ไม่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน ประกอบกับไม่มีหน่วยงานเข้ามาดูแล จึงทำให้ผู้มีสิทธิพลเข้ามาแสวงหา ผลประโยชน์จากพื้นที่ ด้วยเหตุนี้ เมื่อครบสัญญาจึงให้หน่วยงานส่งมอบพื้นที่คืน หลังจากนั้นทางกรมราชเลขาการใน พระองค์ได้ขอความร่วมมือใช้พื้นที่เพื่อสร้างลานกีฬาพัฒนา 2 ในปี พ.ศ. 2558 โดยมีเกณฑ์คัดเลือกพื้นที่ คือตั้งอยู่ใกล้ชุมชนที่ มีผู้อยู่อาศัยจำนวนมาก และชุมชนต้องมีความเข้มแข็งในการร่วมพัฒนา

3. กระบวนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเป็นลานกีฬาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน

3.1 การศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์พื้นที่ของชุมชน ก่อนพัฒนาโครงการ พื้นที่ยังไม่ได้ถูกจัดสรรเพื่อใช้ ประโยชน์อย่างเป็นสัดส่วนและไม่ได้รับการปรับปรุงให้สอดคล้องกับกิจกรรมของคนทุกกลุ่มสังคม แกนนำชุมชนจึงมีความคิด ริเริ่มที่จะขอใช้พื้นที่ต่อจาก กทม. เพื่อปรับปรุงพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเป็นลานกีฬาชุมชนด้วยตัวเอง แต่ยังไม่คืบหน้า จนกระทั่ง กรมราชเลขาการในพระองค์ได้ประสานมายังแกนนำชุมชนเพื่อร่วมปรับปรุงพื้นที่ใต้ทางด่วน และเพิ่มคุณค่าของพื้นที่ให้ ชุมชนใช้ประโยชน์ได้จริง ในช่วงเริ่มต้นแกนนำชุมชนจึงมีบทบาทสำคัญในการสำรวจความต้องการใช้ประโยชน์พื้นที่ว่างใต้ ทางด่วน 2 ครั้ง เพื่อจัดทำข้อเสนอรูปแบบการใช้ประโยชน์พื้นที่ อีกทั้งยังแสดงความจำนงค์ที่จะมีส่วนร่วมในกระบวนการ ออกแบบ

3.2 การจัดกระบวนการออกแบบพื้นที่อย่างมีส่วนร่วม นำไปสู่แนวคิดการออกแบบพื้นที่ของชุมชนที่เรียกว่า “ลานดิน ลานบ้าน” ที่เอื้อให้คนทุกกลุ่มใช้ประโยชน์ได้ เพื่อสร้างพื้นที่ที่ส่งเสริมความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างคนต่างวัฒนธรรมใน ชุมชน โดยเฉพาะชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิม ผลการออกแบบตามแนวคิดนี้สอดคล้องกับความต้องการของชุมชนที่อยาก ให้การจัดสรรพื้นที่สามารถตอบสนองการใช้งานที่หลากหลาย ครอบคลุมพื้นที่สำหรับผู้สูงอายุ คนพิการ เด็กเล็ก พื้นที่สำหรับ ประกอบพิธีละหมาดสำหรับชาวมุสลิม และพื้นที่จัดกิจกรรมตามประเพณีของชุมชน ตามภาพ 2 นอกจากนี้การออกแบบยังได้ คำนึงถึงความสามารถในการบริหารจัดการพื้นที่ของคนในชุมชน จึงเน้นสิ่งปลูกสร้างที่เรียบง่าย และแบ่งพื้นที่ใช้งานหลักตาม โซนของชุมชน เพื่อให้ง่ายต่อการดูแลและประหยัดค่าใช้จ่ายในการบำรุงรักษาในระยะยาว

ภาพ 2 พื้นที่ลานกิจกรรมและลานกีฬาริเวณลานกีฬาพัฒนา 2 ภายใต้แนวคิด “ลานดิน ลานบ้าน”

ที่มา: สถาบันอาศรมศิลป์ (2561)

3.3 การดำเนินงานพัฒนาพื้นที่โครงการลานกีฬาพัฒนา 2 ผ่านกระบวนการมีส่วนร่วม 5 ขั้นตอน ดังนี้

3.3.1. ขั้นการมีส่วนร่วมวางแผน มีการดำเนินงานสามกิจกรรม คือ **หนึ่ง การคัดเลือกคณะทำงาน** มีการส่งผู้แทนจาก 5 ชุมชนเข้ามาเป็นคณะทำงานตั้งแต่เริ่มต้นโครงการ เพื่อเป็นแกนนำทำงาน ประสานความร่วมมือ ปกป้องผลประโยชน์ของชุมชน และเป็นผู้แทนในการตัดสินใจร่วมกับคณะทำงานภายนอกชุมชน **สอง การสำรวจชุมชน** โดยได้จัดเวทีประชาคมขึ้นจำนวน 2 ครั้ง โดยเวทีแรกมีขึ้นเพื่อสำรวจปัญหาและความเห็นของคนในชุมชนต่อการใช้ประโยชน์จากพื้นที่ ทำให้ได้รับข้อเสนอจากชุมชนในการขยายพื้นที่สร้างลานกีฬาพัฒนา 2 ให้ครอบคลุมไปถึงชุมชนคลองส้มป่อย เนื่องจากชุมชนต้องการรื้อพื้นที่ที่ทำกิจกรรมร่วมกันในอดีตก่อนมีการสร้างทางด่วน ในเวทีครั้งที่ 2 มีการจัดทำประวัติชุมชนร่วมกัน กระบวนการนี้แสดงถึงศักยภาพของชุมชนในการร่วมแรงร่วมใจริเริ่มแผนพัฒนาพื้นที่ร่วมกับภาคีพัฒนาต่อไป **และสาม การร่วมเตรียมพื้นที่** โดยทำหน้าที่หลักในการเจรจาขอคืนพื้นที่จากผู้บุกรุก ทำให้การส่งมอบพื้นที่สำเร็จด้วยดี โดยในระหว่างการล้อมรั้วพื้นที่มีอาสาสมัครชุมชนสลับกันลงพื้นที่ร่วมกับหน่วยงานเป็นประจำ อันสะท้อนถึงความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ในการร่วมดูแล

3.3.2. ขั้นการมีส่วนร่วมระดมความคิดและตัดสินใจ มีการดำเนินงานสองกิจกรรม คือ **หนึ่ง การเรียนรู้ร่วมกับภาคีพัฒนา** สถาบันอาศรมศิลป์ และบริษัท ฉมา โซเอ็น จำกัด ได้เข้ามาทำงานร่วมกับชุมชนอย่างใกล้ชิด ตั้งแต่เริ่มต้นออกแบบพื้นที่จนถึงการจัดกิจกรรมในพื้นที่อย่างต่อเนื่อง โดยได้ออกแบบกระบวนการมีส่วนร่วมให้เหมาะสม เพื่อเปิดโอกาสให้คนในชุมชนเป็นผู้ตัดสินใจและทำงานเป็นหลัก ผลที่เกิดขึ้น คือคนในชุมชนเกิดความกระตือรือร้นในการเข้าร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอ ทำให้เกิดความมั่นใจในศักยภาพและเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่เท่าเทียมกับภาคีอื่น **สอง การออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ร่วมกัน** เป็นกิจกรรมเชิงกระบวนการที่สำคัญมาก โดยนำเครื่องมือทางสถาปัตยกรรมมาใช้ เพื่อช่วยให้ชุมชนระบุนความต้องการในการออกแบบลานกีฬาพัฒนา 2 ได้อย่างเป็นรูปธรรม ภายใต้กระบวนการนี้ มีการจัดเวที 2 ครั้ง เวทีแรกมีผู้เข้าร่วมประมาณ 50 คน เป็นเวทีระดมความคิดเห็นเพื่อกำหนดกิจกรรมในลานกีฬาพัฒนา 2 โดยมีการนำผังพื้นที่มาใช้เพื่อให้ช่วยกำหนดตำแหน่งของกิจกรรมทั้งหมดที่ต้องการภายใต้ข้อจำกัดเชิงพื้นที่ นำไปสู่การร่วมจัดลำดับความสำคัญของกิจกรรม ทำให้เห็นกรอบแบบได้ข้อมูลเชิงลึกที่นำมาพัฒนาผังลานกีฬาต่อไป สำหรับเวทีที่ 2 มีผู้เข้าร่วมเพิ่มขึ้นประมาณ 100 คน เป็นเวทีรับฟังความคิดเห็นของคนในชุมชนเพื่อปรับผังการออกแบบปรับปรุงภูมิทัศน์ลานกีฬาพัฒนา 2 ผ่านเครื่องมือที่เป็นโมเดลจำลองการปรับปรุงภูมิทัศน์ของพื้นที่ใช้สอยและกิจกรรมที่คาดว่าจะเกิดขึ้น ผลที่ได้นำไปสู่การปรับรายละเอียดพื้นที่ซึ่งเน้นใช้งานจริง เช่น การย้ายลานฟุตบอลที่ตั้งอยู่ในฝั่งที่ติดกับบ้านคนเพื่อป้องกันเสียงรบกวน อีกทั้งได้รายละเอียดของความต้องการสะท้อนเอกลักษณ์ของชุมชน เช่น การตกแต่งพื้นที่ด้วยศิลปะท้องถิ่นและเรื่องเล่าของชุมชน การมีพื้นที่ที่เหมาะสมสำหรับผู้มาใช้งานที่เป็นมุสลิมในชุมชน รวมถึงทราบปัญหาที่ชุมชนต้องการปรับปรุงให้ดีขึ้นไปพร้อมกัน เช่น การทำทางลาดสำหรับผู้พิการ รายละเอียดเหล่านี้มีความสำคัญต่อการพัฒนาแบบให้เกิดประโยชน์สูงสุดต่อชุมชน

3.3.3. ขั้นการมีส่วนร่วมดำเนินงาน มีการดำเนินงานสองกิจกรรม คือ **หนึ่ง กิจกรรมการมีส่วนร่วมปรับปรุงพื้นที่** สถาบันอาศรมศิลป์ได้วางแผนร่วมกับคณะทำงานชุมชนอย่างต่อเนื่อง เพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมปรับปรุงพื้นที่ในระหว่างการก่อสร้าง โดยร่วมกันคัดเลือกกิจกรรมที่ชุมชนเคยนำเสนอในกระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่มาพัฒนาเป็นกิจกรรม ได้แก่ กิจกรรมการมีส่วนร่วมเพนต์ผนังอาคารเพื่อแสดงเอกลักษณ์ของชุมชน โดยให้เยาวชนในชุมชนที่เรียนด้านศิลปะมาช่วยออกแบบรูปภาพที่สะท้อนถึงเอกลักษณ์ของชุมชน รวมถึงจัดกิจกรรมเพนต์ Floor Play เพื่อเป็นพื้นที่เล่นของเด็ก โดยเปิดพื้นที่สนามให้คนในชุมชนและนักเรียนจากโรงเรียนโดยรอบพื้นที่มาร่วมกันระบายสี หลังจากนั้นได้จัดกิจกรรมปลูกต้นไม้เพื่อปรับปรุงภูมิทัศน์ โดยได้รับความร่วมมือจากสำนักงานเขตราชเทวี และมีภาคเอกชนร่วมบริจาคพันธุ์ต้นไม้ตามที่ชุมชนนำเสนอในกระบวนการออกแบบการวางผังด้วย **สอง กิจกรรมการมีส่วนร่วมส่งเสริมการใช้พื้นที่** เป็นการส่งเสริมบทบาทของชุมชนในการจัดกิจกรรมทางสังคมร่วมกับหน่วยงานต่าง ๆ เพื่อให้ชุมชนได้ทดลองใช้งานพื้นที่ตามความต้องการของชุมชน ได้แก่ พิธีเปิดลานกีฬาพัฒนา 2 ซึ่งเป็นงานที่แสดงศักยภาพการทำงานของคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 และชุมชนในการจัดเตรียมงาน นอกจากนี้ยังมีการจัดแข่งกีฬาพื้นบ้านสามัคคีระหว่างชุมชนในเขตราชเทวี เพื่อสืบสาน

ภูมิปัญญาไทยตามแนวพระราชดำริ และงาน Art and Music ที่ชุมชนร่วมเป็นเจ้าของบริหารจัดการงาน กิจกรรมเหล่านี้มีส่วนกระตุ้นให้คนในชุมชนสนใจเข้ามามีส่วนร่วมใช้พื้นที่ และส่งเสริมให้เกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ที่ร่วมกับหน่วยงานท้องถิ่น

3.3.4. ขั้นการมีส่วนร่วมบริหารและประเมินผล กรมราชเลขาการในพระองค์สนับสนุนให้จัดตั้งคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 อันเป็นกลไกที่ส่งเสริมการบริหารจัดการพื้นที่โดยชุมชนอย่างมีส่วนร่วมในระยะยาว โดยมีคำสั่งแต่งตั้งจากสำนักงานเขตราชเทวีให้มีผู้แทนจากชุมชน 5 แห่งและผู้แทนจากสำนักงานเขตราชเทวี รวมทั้งสิ้น 14 คน ทำหน้าที่บริหารจัดการลานกีฬา ตัดสินใจดำเนินกิจกรรม และรักษาสีทธิประโยชน์ที่เกิดขึ้นกับลานกีฬา ที่ผ่านมามีคณะกรรมการได้จัดให้มีการประเมินผลการดำเนินงานร่วมกับสถาบันอาศรมศิลป์ เพื่อนำบทเรียนที่ได้นำไปใช้กับโครงการอื่นของชุมชนด้วย โดยคณะกรรมการได้จัดตั้งอาสาชุมชนเพื่อดูแลลานกีฬาในโซนต่าง ๆ และกำหนดให้ชุมชนต้องมีส่วนร่วมช่วยกันระดมทุน และจัดกิจกรรมเพื่อปรับปรุงลานกีฬาด้วย นอกจากนี้ ยังจัดให้มีการประชุมร่วมกับคนในชุมชนเพื่อประเมินผลและติดตามการทำงานเป็นประจำทุกเดือน อย่างไรก็ตาม พบว่าการดำเนินงานของคณะกรรมการยังคงขาดเอกภาพในช่วงเริ่มต้น เนื่องจากเป็นการทำงานที่มาจากหลายชุมชน ในช่วงเริ่มต้นสถาบันอาศรมศิลป์จึงเข้าไปช่วยสร้างทีมให้เข้มแข็ง เพราะชุมชนจะคุ้นชินกับการที่สำนักงานเขตราชเทวีเข้ามาดูแลพื้นที่ จึงเป็นความท้าทายของทุกฝ่ายในการเรียนรู้ร่วมกัน เพื่อให้การทำงานมีประสิทธิภาพ และสามารถดูแลผลประโยชน์ของลานกีฬาพัฒนา 2 ร่วมกันระหว่างชุมชนและหน่วยงานท้องถิ่น

3.3.5. ขั้นการมีส่วนร่วมรับประโยชน์ แบ่งการรับประโยชน์ออกเป็นสองส่วน คือการรับประโยชน์ทางตรงจากการใช้งานลานกีฬาพัฒนา 2 เป็นสถานที่ออกกำลังกาย พักผ่อน และเป็นพื้นที่จัดกิจกรรมของแต่ละชุมชน โดยคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 ได้กำหนดแนวทางการใช้ประโยชน์พื้นที่ไว้อย่างชัดเจนเพื่อเป็นกติการ่วมกันในการจัดกิจกรรมของแต่ละชุมชน รวมถึงเปิดโอกาสให้ผู้สนใจใช้พื้นที่จัดกิจกรรมได้ โดยไม่ได้มองว่าต้องเป็นพื้นที่ใช้สอยของคนในชุมชนเท่านั้น แต่สามารถนำมาใช้ประโยชน์ต่อสาธารณะได้ เช่น ในช่วงการระบาดของ COVID-19 ได้ใช้พื้นที่เพื่อให้บริการตรวจคัดกรองเชิงรุกแก่ประชาชนในพื้นที่ใกล้เคียง สำหรับผลประโยชน์ทางอ้อมที่ชุมชนได้รับ คือมีการพัฒนาชุมชนในมิติต่าง ๆ ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เช่น การฟื้นฟูภูมิปัญญาของชุมชน การพัฒนาต่อยอดสูตรอาหารดั้งเดิม การอนุรักษ์สถาปัตยกรรมในชุมชนเพื่อพัฒนาเป็นแหล่งท่องเที่ยววิถีชุมชนแห่งใหม่ นอกจากนี้ยังได้ริเริ่มจัดทำเส้นทางท่องเที่ยวเชิงวัฒนธรรมของชุมชนบ้านครัว และจัดทำแผนที่วัฒนธรรมชุมชนบ้านครัวฉบับพกพา ซึ่งช่วยเน้นย้ำให้ชุมชนหันมาใส่ใจรากเหง้าของตนเอง และร่วมกันสืบทอดประวัติศาสตร์ให้คงอยู่คู่ชุมชน อันเป็นผลมาจากการที่ชุมชนเห็นถึงศักยภาพของตนเองในการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่สาธารณะในละแวกชุมชนได้ รวมทั้งช่วยสร้างความเชื่อมั่นและความภูมิใจให้กับชุมชน

4. บทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาโครงการลานกีฬาพัฒนา 2 ถือเป็นเงื่อนไขสำคัญในการขับเคลื่อนงานให้สำเร็จ บทบาทของภาคีหลักในการพัฒนาสามารถดูได้จากองค์ประกอบพื้นฐานของการพัฒนาพื้นที่สี่ประการ ได้แก่ **หนึ่ง การสนับสนุนจากเจ้าของที่ดิน** เนื่องจากที่ดินเป็นเงื่อนไขตั้งต้นที่ทำให้เกิดโครงการ การทางพิเศษแห่งประเทศไทยได้ส่งมอบพื้นที่ ซึ่งตนเป็นเจ้าของให้กับกรมราชเลขาการในพระองค์ เพื่อนำไปปรับปรุงเป็นลานกีฬาสำหรับชุมชน **สอง งบประมาณในการก่อสร้างและบริหารจัดการ** เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้โครงการสำเร็จเป็นรูปธรรม โดยมีสำนักราชเลขาธิการเป็นหน่วยงานที่มีบทบาทอย่างมากในการระดมทุนก่อสร้าง ส่วนงบประมาณในการบริหารจัดการได้มีการส่งต่อให้สำนักวัฒนธรรม กีฬาและการท่องเที่ยวเป็นผู้จัดสรรงบประมาณบำรุงรักษา **สาม กระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่** เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ช่วยให้ชุมชนรู้สึกเป็นเจ้าของพื้นที่ร่วมกัน ซึ่งสถาบันอาศรมศิลป์ และบริษัท ฌมา โซเอ็น จำกัด มีบทบาทอย่างมากในการสร้างกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมที่เปิดพื้นที่ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงการจัดกิจกรรม และ **สี่ การบริหารจัดการพื้นที่หลังเปิดใช้งาน** เป็นเงื่อนไขสำคัญที่ทำให้โครงการประสบความสำเร็จในระยะยาว โดยให้ความสำคัญกับกลไกของคณะกรรมการระดับชุมชนในการร่วมดูแลพื้นที่ ซึ่งกรมราชเลขาการในพระองค์ได้ขอความร่วมมือจากสำนักงานเขตราชเทวีในการรับรองการปฏิบัติงานของคณะกรรมการ และให้สถาบันอาศรมศิลป์ทำหน้าที่เป็น

ผู้สนับสนุนในระยะแรก จึงเห็นได้ว่าการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนให้เป็นลานกีฬา ต้องมีการประสานความร่วมมือกับภาคีที่หลากหลาย เพื่อสนับสนุนการขับเคลื่อนงานให้สำเร็จ หนุนเสริมสิ่งที่ชุมชนขาด และมีเครื่องมือทำงานชุมชนในระยะยาว

สรุปผลการศึกษา

ผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาลานกีฬาพัฒนา 2 เน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา ตั้งแต่ร่วมคิด ร่วมวางแผน ร่วมตัดสินใจ ร่วมลงมือปฏิบัติ และร่วมติดตามประเมินผล รวมถึงการนำกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมมาใช้ โดยมีการใช้เครื่องมือทางสถาปัตยกรรมเพื่อกระตุ้นให้คนในชุมชนสามารถสะท้อนปัญหา และความต้องการจริงของคนในชุมชนได้มากยิ่งขึ้น เกิดการมีส่วนร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันส่งผลให้เกิดผลลัพธ์การพัฒนาพื้นที่ที่สอดคล้องกับความต้องการของคนในชุมชน และถูกนำมาใช้ในการออกแบบพื้นที่ให้ครอบคลุมการใช้ประโยชน์ในมิติต่าง ๆ ซึ่งปรากฏออกมาทั้งในการสร้างพื้นที่ สร้างกิจกรรม และขับเคลื่อนการทำงานในรูปแบบที่เป็นหุ้นส่วนระหว่างคนในชุมชนกับภาคีพัฒนานำไปสู่ความร่วมมือในรูปแบบของคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 ในการร่วมดูแลพื้นที่และการจัดกิจกรรมในระยะยาว ซึ่งจากกระบวนการพัฒนานี้จะเห็นว่าชุมชนมีบทบาทสำคัญในการขับเคลื่อน โดยมีหน่วยงานที่เกี่ยวข้องให้การสนับสนุนด้วยการแสดงบทบาทที่แตกต่างกันตามความถนัดของแต่ละหน่วยงาน อันมีส่วนเสริมให้เกิดการเติมเต็มการพัฒนาพื้นที่นี้ให้มีความครอบคลุมและตอบสนองความต้องการของชุมชนได้อย่างดี

อภิปรายผล

1. ผลการศึกษาสภาพปัญหาของพื้นที่ใต้ทางด่วนและผลกระทบต่อผู้ที่อาศัยในชุมชนใกล้พื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 พบว่า ปัญหาของพื้นที่ใต้ทางด่วนและการบุกรุกพื้นที่ใต้ทางด่วนจากคนบางกลุ่ม ส่งผลกระทบต่อผู้อยู่อาศัยในด้านความปลอดภัยและเกิดสภาพแวดล้อมที่ไม่น่าอยู่ อันเนื่องจากความเสื่อมโทรม ประกอบกับชุมชนแต่ละแห่งได้รับผลกระทบจากการถูกทางด่วนคร่อมทับพาดผ่านพื้นที่บางส่วน เกิดเป็นพื้นที่ลัดมือรั้ว จุดอับลับตา ไม่เอื้อต่อการอยู่อาศัย ส่งผลให้ผู้อยู่อาศัยย้ายออกจากพื้นที่ คงเหลือแต่ผู้ที่มีรายได้น้อยที่ยังอาศัยอยู่ในชุมชน สภาพการณ์นี้สอดคล้องกับการศึกษาของมณฑลเยเมนไพศาล (2554) เรื่อง “การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชนเมือง กรณีศึกษาชุมชนใต้จุดตัดทางด่วนศรีรัชและทางด่วนเฉลิมมหานคร” ที่พบว่า การก่อสร้างทางด่วนในบริเวณชุมชนเมืองทำให้ชุมชนต้องเผชิญกับปัญหาพื้นที่ใต้ทางด่วนที่เสี่ยงต่ออาชญากรรมและไม่เอื้อต่อการมีคุณภาพชีวิตที่ดี โดยเฉพาะชุมชนแออัดโดยรอบพื้นที่ใต้ทางด่วนเป็นกลุ่มที่ได้รับผลกระทบอย่างมาก และมีแนวโน้มว่าพื้นที่ใต้ทางด่วนจะยังคงสภาพเสื่อมโทรม เนื่องจากคนในชุมชนขาดการพัฒนาศักยภาพและโอกาสในการมีส่วนร่วมปรับปรุงพื้นที่

2. ผลการศึกษากระบวนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนให้เป็นลานกีฬาที่เหมาะสมกับบริบทของชุมชน พบว่า แนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเป็นลานกีฬาพัฒนา 2 ให้ความสำคัญกับการมีส่วนร่วมของคนในชุมชนรอบพื้นที่ใต้ทางด่วนในกระบวนการพัฒนาหลายระดับ ทั้งในระดับการตัดสินใจและการลงมือปฏิบัติ ตามแนวทางการพัฒนาจากล่างสู่บน ซึ่งแตกต่างจากแนวทางที่มักจะพบในอดีตที่หน่วยงานรัฐมักจะมีบทบาทหลักในการชี้นำการพัฒนา แม้จะเรียกว่าการพัฒนาแบบมีส่วนร่วมก็ตาม แต่รูปแบบและระดับของการมีส่วนร่วมยังคงเป็นไปอย่างผิวเผิน แต่ในกรณีของโครงการลานกีฬาพัฒนา 2 การมีส่วนร่วมของชุมชนเป็นไปอย่างเข้มข้น สะท้อนได้จากผลลัพธ์ของกระบวนการพัฒนาลานกีฬาพัฒนา 2 ที่เน้นให้คนในชุมชนมีส่วนร่วมทุกขั้นตอนของกระบวนการพัฒนา และการที่คนในชุมชนได้รับการกระตุ้นให้เป็นตัวหลักและทำงานเคียงบ่าเคียงไหล่กับภาคีพัฒนาอื่น ๆ ส่งผลให้คนในชุมชนได้มีการร่วมแลกเปลี่ยนเรียนรู้ อันมีผลต่อการพัฒนาศักยภาพของพวกเขาซึ่งเป็นฐานสำคัญของการเสริมพลังอำนาจ ดังคำอธิบายเชิงแนวคิดของสนธยา พลศรี (2553) วิภา เทียงธรรม, สุณีย์ ละกำป็น และ อาภาพร เฝ้าวัฒนา (2558) และโกวิท พวงงาม (2562) ที่มองว่าการพัฒนาไปสู่ความเป็นชุมชนเข้มแข็งต้องให้ความสำคัญกับบทบาทของชุมชนในการมีส่วนร่วมปรับปรุงคุณภาพชีวิตจากการระดมทรัพยากรในชุมชน

เป็นหลัก และการลงมือปฏิบัติด้วยวิธีการหน่วยงานภายนอกสนับสนุน อันเป็นการเสริมพลังอำนาจที่และเสริมความสามารถแก่ชุมชน อีกทั้งการดำเนินโครงการพัฒนาพื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 ผ่านกระบวนการออกแบบพื้นที่อย่างมีส่วนร่วมช่วยกระตุ้นให้คนในชุมชนร่วมกันสร้างวิสัยทัศน์ของการพัฒนา ซึ่งใช้เป็นแนวทางสร้างความตระหนักในการเป็นพลเมืองของคนในชุมชน ดังที่ Connor (1988) ได้อธิบายว่าการพัฒนาชุมชนแบบมีส่วนร่วมมุ่งเน้นให้ชุมชนเป็นผู้นำในการควบคุมทิศทางการดำเนินงานของโครงการ และเข้าร่วมในการตัดสินใจ (decision making) เพื่อร่วมวางแผน ร่วมดำเนินการ และปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มได้ ซึ่งสามารถประยุกต์ใช้กับการออกแบบพื้นที่ เพื่อส่งเสริมให้ประชาชนเข้ามามีส่วนร่วมออกแบบโครงการพัฒนาที่ตรงกับปัญหาและความต้องการจริง เพราะคนในชุมชนเป็นผู้เข้าใจปัญหาและความต้องการของตนเองมากที่สุด (Andersen *et al.*, 2015) ซึ่งกรณีของการพัฒนาพื้นที่ใต้ทางด่วน สุพิชฌาย์ เกาศัลย์ (2555) ได้สรุปผลการศึกษาเรื่อง “การประเมินการใช้งานพื้นที่ใต้ทางด่วนเพลินจิต กรุงเทพมหานคร” ว่าวิธีการออกแบบพื้นที่ใต้ทางด่วนที่เหมาะสม ต้องผ่านการศึกษาความต้องการใช้ประโยชน์จากผู้ใช้งานด้วยการเปิดโอกาสให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่และส่งเสริมกิจกรรมที่หลากหลายของชุมชน เพื่อกระตุ้นให้มีการใช้งานพื้นที่อย่างต่อเนื่อง ในขณะที่ปาจริย์ ประเสริฐ (2546) ที่ศึกษาเรื่อง “แนวทางการพัฒนาพื้นที่ใต้ทางด่วนในเขตกรุงเทพมหานคร” ได้ให้ข้อเสนอแนะเกี่ยวกับแนวทางการพัฒนาพื้นที่ใต้ทางด่วนในเขตกรุงเทพมหานครว่า ควรเปิดโอกาสให้ชุมชนโดยรอบพื้นที่มีส่วนร่วมในการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่ เพื่อให้ชุมชนสามารถใช้ประโยชน์ได้อย่างเหมาะสม

3. ผลการศึกษาผลลัพธ์ของกระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 พบว่า ช่วยให้ชุมชนสามารถระบุความต้องการและกิจกรรมของคนที่อยู่ในพื้นที่ได้อย่างเป็นรูปธรรม ผ่านแนวคิด “ลานดิน ลานบ้าน” ข้อค้นพบนี้สะท้อนถึงความต้องการให้มีการจัดสรรพื้นที่ที่สามารถตอบสนองการใช้งานได้จริง ซึ่งมีหลากหลายมิติ โดยครอบคลุมทั้งพื้นที่เพื่อจัดกิจกรรมทางสังคมด้านต่าง ๆ รวมถึงกิจกรรมตามความเชื่อของแต่ละศาสนาด้วย เนื่องจากในละแวกนี้เป็นชุมชนที่มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวไทยมุสลิมอาศัยอยู่ โดยเฉพาะอย่างยิ่งชุมชนบ้านครัวที่มีเอกลักษณ์ทางวัฒนธรรมของมุสลิมเชื้อสายจามและพยายามรักษาความเป็นชุมชนไว้ อีกทั้งยังมีประวัติศาสตร์การต่อสู้ในอดีตของชุมชนจากกรณีพิพาททางด่วนซึ่งเอกลักษณ์ของชุมชนได้ปรากฏอยู่ในพื้นที่ใช้สอยของลานกีฬาพัฒนา 2 อาทิ ลานศิลปะวัฒนธรรม พื้นที่ละหมาดสำหรับมุสลิมในชุมชน และการผนวกโครงสร้างแนวทางด่วนที่ถูกทิ้งไว้บริเวณด้านหน้าชุมชนมาใช้เป็นเหมือนสัญลักษณ์ของพื้นที่ที่สะท้อนถึงการร่วมแรงร่วมใจต่อสู้เพื่อปกป้องชุมชน การออกแบบที่คำนึงถึงสิ่งเหล่านี้ จึงมีความสำคัญต่อการปลูกฝังสำนึกทางวัฒนธรรมและประวัติศาสตร์ให้กับคนในพื้นที่ได้เรียนรู้ความเป็นมาของชุมชน ซึ่งเป็นไปตามแนวคิดการพัฒนาพื้นที่สาธารณะของ The American Institute of Architects (2005) ที่ระบุว่ากระบวนการออกแบบพื้นที่ในท้องถิ่นควรคำนึงถึงสภาพภูมิเอนในเอกลักษณ์ของคนในพื้นที่ และความหลากหลายทางวัฒนธรรมของผู้คน ซึ่งข้อมูลเหล่านี้มักจะได้มาในขั้นตอนการระดมความคิดเห็นของกระบวนการออกแบบอย่างมีส่วนร่วมของคนในชุมชน

นอกจากนี้ ผลลัพธ์ของการออกแบบพื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 ยังนำไปสู่การเปลี่ยนแปลงความสัมพันธ์ระหว่างคนกับพื้นที่ ซึ่งแต่เดิมมองว่าพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเป็นพื้นที่ของหน่วยงานรัฐที่สร้างให้ชุมชนใช้งานเท่านั้น แต่หลังจากที่ชุมชนได้มีส่วนร่วมพัฒนาและปรับปรุงพื้นที่ตั้งแต่เริ่มต้น จนถึงการส่งตัวแทนเข้าร่วมในคณะทำงานบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 สะท้อนให้เห็นถึงการมอบอำนาจในการตัดสินใจและบริหารจัดการลานกีฬาพัฒนา 2 ให้กับคนในชุมชนเป็นหลัก ส่งผลให้คนในชุมชนเกิดความผูกพันกับพื้นที่และเกิดความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการ ซึ่งสอดคล้องกับคำอธิบายของโกวิทย์ พวงงาม (2562) ที่ว่าความรู้สึกเป็นเจ้าของโครงการมีความสำคัญต่อความยั่งยืนของโครงการ และการศึกษาของประยงค์ โพธิ์ศรีประเสริฐ, อธิริยา ปุณณิณภัต และ ปาสิตา อุดลธิฐพัชร (2558) เรื่อง “กระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อกิจกรรมทางกาย กรณีศึกษาโครงการลานกีฬาพัฒนา 1 ชุมชนเคหะคลองจั่น” ที่พบว่าผลลัพธ์ของกระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่และจัดกิจกรรมของชุมชนช่วยสร้างความรู้สึกเป็นเจ้าของ และกระตุ้นให้เข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการพื้นที่ได้อันจะส่งผลดีในระยะยาว

4. ผลการศึกษาบทบาทของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการสนับสนุนการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนเพื่อพัฒนาเป็นลานกีฬาพัฒนา 2 พบว่า โครงการได้รับการสนับสนุนจากหลายหน่วยงานในการทำงานร่วมกับชุมชน กล่าวคือ การทางพิเศษแห่งประเทศไทยส่งมอบพื้นที่ใต้ทางด่วนให้แก่ชุมชน กรมราชเลขาในการในพระองค์ผลักดันให้เกิดการขอใช้พื้นที่ ช่วยระดมทุนก่อสร้าง และสนับสนุนให้ชุมชนมีส่วนร่วมบริหารจัดการพื้นที่ สถาบันอาศรมศิลป์ และบริษัท ฉมา โซเอ็น จำกัด ช่วยสร้างกระบวนการมีส่วนร่วมออกแบบพื้นที่ และจัดกิจกรรมส่งเสริมการใช้งานพื้นที่ร่วมกับชุมชน แนวทางการดำเนินงานนี้จึงเป็นไปในลักษณะของการบูรณาการความร่วมมือระหว่างชุมชนกับหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในรูปแบบของคณะทำงานระดับพื้นที่ที่ร่วมกันเรียนรู้การทำงานผ่านการออกแบบพื้นที่ การดำเนินงานพัฒนา ตลอดจนการบริหารจัดการพื้นที่หลังสร้างเสร็จ อันจะช่วยให้ชุมชนทำหน้าที่ดูแลพื้นที่และบำรุงรักษาให้คงอยู่ชุมชนได้ การสนับสนุนจากหน่วยงานที่เกี่ยวข้องในการพัฒนาพื้นที่ร่วมกับชุมชนนี้ เป็นไปตามแนวคิดของการพัฒนาชุมชนเข้มแข็ง โดยให้ความสำคัญกับคนในฐานะทรัพยากรที่สำคัญที่สุดของชุมชน ด้วยการเพิ่มศักยภาพของคนในชุมชนให้มีความพร้อมในการขับเคลื่อนการพัฒนา อันจะช่วยให้ชุมชนสามารถพึ่งตนเองได้มากขึ้น ซึ่งในกรณีของลานกีฬาพัฒนา 2 หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้สนับสนุนให้ชุมชนร่วมจัดตั้งคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 เพื่อเป็นกลไกการพัฒนาและบริหารจัดการพื้นที่ในระยะยาว ซึ่งแตกต่างจากโครงการพัฒนาอื่น ๆ ของภาครัฐที่ไม่ได้ให้ชุมชนเข้ามามีส่วนร่วมบริหารจัดการโครงการในระยะยาว การดำเนินการในลักษณะนี้ มีความสำคัญมากในการพัฒนาแบบมีส่วนร่วม ดังที่ Connor (1988) ได้ให้ความเห็นเรื่องการมอบอำนาจให้กับชุมชนเป็นผู้ดำเนินโครงการ ครอบคลุมอำนาจในการตัดสินใจ (delegated power) และการควบคุมการดำเนินงานในฐานะพลเมือง (citizen control) โดยหน่วยงานอื่น ๆ ควรเป็นเพียงผู้ให้การสนับสนุนทรัพยากรหรือองค์ความรู้ที่จำเป็นแก่ชุมชนตามความเหมาะสม เพื่อให้คนในชุมชนเกิดการเรียนรู้ และเติมเต็มการพัฒนาพื้นที่ให้ครอบคลุมความต้องการของชุมชนมากขึ้น

ข้อเสนอแนะเชิงนโยบาย

แนวทางการพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนที่เหมาะสมและสอดคล้องกับบริบทของชุมชน ควรกระตุ้นให้คนในชุมชนได้มีส่วนร่วมเรียนรู้และมีบทบาทพัฒนาพื้นที่ โดยอาศัยกลไกการขับเคลื่อนงานของชุมชนเป็นฐาน และการบูรณาการความร่วมมือกับภาคส่วนต่าง ๆ โดยเฉพาะความร่วมมือระหว่างชุมชนโดยรอบพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนกับการทางพิเศษแห่งประเทศไทย ในฐานะหน่วยงานเจ้าของกรรมสิทธิ์พื้นที่ใต้ทางด่วน ผสานกับความร่วมมือของหน่วยงานท้องถิ่นและเครือข่ายการพัฒนาเมือง โดยอาจพิจารณาจัดตั้งคณะทำงานเฉพาะกิจ เพื่อให้เกิดการประสานความร่วมมือที่มีความคล่องตัวสูงและมีประสิทธิภาพมากยิ่งขึ้น โดยสามารถนำแนวทางการพัฒนาที่ดำเนินการในโครงการลานกีฬาพัฒนา 2 เป็นต้นแบบในกระบวนการสำรวจพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนที่เหมาะสม และการประเมินศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ ซึ่งแนวทางนี้จะช่วยให้เกิดผลลัพธ์การพัฒนาพื้นที่ที่สอดคล้องกับความต้องการของชุมชน เกิดความร่วมมือในการดำเนินการ ตลอดจนการดูแลพื้นที่และการจัดกิจกรรมในระยะยาวได้ โดยชุมชนสามารถบริหารจัดการพื้นที่เองได้ อันเป็นแนวทางที่จะช่วยหนุนเสริมให้การพัฒนาพื้นที่ว่างใต้ทางด่วนประสบผลสำเร็จและเกิดประโยชน์จริงต่อคนในชุมชน ในขณะเดียวกันยังเป็นการสร้างภาพลักษณ์ที่ดีให้กับ การทางพิเศษแห่งประเทศไทยตามแผนแม่บทเชิงกลยุทธ์ด้านความรับผิดชอบต่อสังคมอย่างเป็นรูปธรรม

ข้อเสนอแนะเพื่อการศึกษาในอนาคต

ควรมีการศึกษาผลลัพธ์ของการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ลานกีฬาพัฒนา 2 ด้วยการติดตามประเมินการใช้งานพื้นที่หลังจากเปิดให้บริการ และการดำเนินงานของคณะกรรมการบริหารลานกีฬาพัฒนา 2 หลังจากหน่วยงานหรือองค์กรสนับสนุนได้ถอนตัวออกจากการเป็นที่ปรึกษาของคณะทำงาน เพื่อประเมินผลของการมีส่วนร่วมในการบริหารจัดการพื้นที่ และผลกระทบของการมีส่วนร่วมออกแบบและปรับปรุงพื้นที่ ภายใต้การตัดสินใจและดำเนินงานโดยชุมชนเป็นหลัก โดยใช้วิธี

ศึกษาแบบผสมวิธี (mixed method) อันจะช่วยให้ทราบถึงศักยภาพของชุมชนในการมีส่วนร่วมพัฒนาพื้นที่ ภายหลังจากการส่งมอบโครงการให้กับชุมชน และได้ข้อมูลที่ครอบคลุมทั้งเชิงคุณภาพและเชิงปริมาณ

บรรณานุกรม

- กาญจนา แก้วเทพ. (2560). *เครื่องมือทำงานวัฒนธรรมชุมชนและสื่อพิธีกรรมศึกษา* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: ศูนย์มานุษยวิทยาสิรินธร (องค์การมหาชน).
- การทางพิเศษแห่งประเทศไทย. (2563). *รายงานความรับผิดชอบต่อสังคม ประจำปี 2563*. สืบค้นจาก https://www.exat.co.th/download/report_63/ActionPlan_2563_Q4.pdf
- การทางพิเศษแห่งประเทศไทย. (2564). *การพัฒนาพื้นที่ในเขตทางพิเศษ และการอนุญาตให้ใช้ประโยชน์พื้นที่ในเขตทางพิเศษ*. สืบค้นจาก https://www.exat.co.th/exat_area_development/
- โกวิทย์ พวงงาม. (2562). *การจัดการตนเองของชุมชนและท้องถิ่น* (พิมพ์ครั้งที่ 2). กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมสาร.
- จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์. (2553). *รายงานโครงการจัดทำแผนแม่บทการพัฒนาพื้นที่ในเขตทางพิเศษ*. กรุงเทพฯ: จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ชมพูท พงษ์พิน และ ภาวิณี เอี่ยมตระกูล. (2561). การเปลี่ยนผ่านบทบาทพื้นที่สาธารณะของประเทศไทย. *วารสารวิชาการคณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ สจล.*, 26(1), 30-40. สืบค้นจาก <https://so04.tcithaijo.org/index.php/archkmitl/article/view/132411/99425>
- ดวงจันทร์ อาภาวสุตม์ เจริญเมือง. (2551). *เมืองยั่งยืน แนวคิดและประสบการณ์ของตะวันตก*. เชียงใหม่: สำนักพิมพ์สถาบันวิจัยสังคม มหาวิทยาลัยเชียงใหม่.
- นิรมล กุลศรีสมบัติ และ ยุติ ศิริ. (2552). พื้นที่ที่ทั้งร้างกับการฟื้นฟูเมือง : กรณีพื้นที่ใต้ทางพิเศษยกระดับในกรุงเทพมหานคร. *วารสารวิชาการ คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, (2), 77-92. สืบค้นจาก <https://www.arch.chula.ac.th/journal/files/article/4MDGxPwEYSun105252.pdf>
- ประยงค์ โพธิ์ศรีประเสริฐ, อสิริยา ปุณโณปถัมภ์ และ ปาสิตา อุดลธิฐพัชร. (2558). *การศึกษาเรื่องกระบวนการมีส่วนร่วมในการออกแบบสิ่งแวดล้อมที่เอื้อต่อกิจกรรมทางกาย กรณีศึกษาโครงการลานกีฬาพัฒนา 1 ชุมชนเคหะคลองจั่น*. สืบค้นจาก http://padatabase.net/uploads/files/01/doc/505_NCPA2015_p548-564.pdf
- ปาริชาติ ประเสริฐ. (2546). *แนวทางการพัฒนาพื้นที่ใต้ทางด่วนในเขตกรุงเทพมหานคร*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ปาริชาติ วลัยเสถียร, พระมหาสุทิตย์ อบอุ่น, สหสยา วิเศษ, จันทนา เบญจทรัพย์ และ ชลกาญจน์ ฮาชันนารี. (2552). *กระบวนการและเทคนิคการทำงานของนักพัฒนา* (พิมพ์ครั้งที่ 4). กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย.
- มณฑล เขียวไพศาล. (2554). *การเปลี่ยนแปลงเชิงพื้นที่ของชุมชนเมือง กรณีศึกษาชุมชนใต้จุดตัดทางด่วนศรีรัชและทางด่วนเฉลิมมหานคร* (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย).
- ระห์ตโร โรจนประดิษฐ์. (2554). *การออกแบบชุมชนเมืองในสหราชอาณาจักร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- วิณา เทียงธรรม, สุนีย์ ละกำป็น และ อาภาพร เผ่าวัฒนา. (2558). *การพัฒนาศักยภาพชุมชน แนวคิดและการประยุกต์ใช้*. กรุงเทพฯ: บริษัท แดเน็กซ์อินเตอร์คอปอเรชั่น จำกัด.
- ศุภวัตร พลายน้อย และ เนาวรัตน์ พลายน้อย. (2558). *การประเมินภายใน : ปฏิบัติการสู่ความสำเร็จของการพัฒนาพื้นที่สุขภาพและกิจกรรมทางกาย*. กรุงเทพฯ: บริษัท พี.เอ.ลิฟวิ่ง จำกัด.

- สถาบันอาศรมศิลป์. (2557). *โครงการลานกีฬาพัฒนาใต้ทางด่วนอุรุพงษ์ ลานบ้าน ลานกีฬาพัฒนา*. สืบค้นจาก <http://padatabase.net/uploads/files/uploads/1507993180-2.pdf>
- สถาบันอาศรมศิลป์. (2561). *ลานกีฬาพัฒนา 2*. สืบค้นจาก <https://www.arsomsilp.ac.th/keelapatn2/>
- สถาบันอาศรมศิลป์. (2562). *คู่มือออกแบบลานกีฬา + วัฒนธรรมชุมชน*.
<https://dol.thaihealth.or.th/Media/Index/74e46f4d-d056-ea11-80ea-00155d09b41e>
- สิทธิพร ภิรมย์รัตน์. (2559). การออกแบบชุมชนเมืองที่น่าอยู่ และยั่งยืน : ทฤษฎี และประสบการณ์. *NAJUA: Architecture, Design and Built Environment*, (22), 111-143. สืบค้นจาก <https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/45160/37371>
- สนธยา พลศรี. (2553). *ทฤษฎีและหลักการพัฒนารวมชน* (พิมพ์ครั้งที่ 6). กรุงเทพฯ: โอเดียนสโตร์.
- สุพิชญ์ เกาศัลย์. (2555). *การประเมินการใช้งานพื้นที่ใต้ทางด่วนเพลินจิต*. (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารธุรกิจ, มหาวิทยาลัยศิลปากร). สืบค้นจาก <http://www.sure.su.ac.th/xmlui/bitstream/id/6b352577-b9ea-4783-bf47-8cce494d9bbd/fulltext.pdf?attempt=2>
- สมัชชาสุขภาพ. (2561, 14 ธันวาคม). มติสมัชชาสุขภาพแห่งชาติ ปี พ.ศ. 2561 เรื่อง การร่วมสร้างสรรค์พื้นที่สาธารณะในเขตเมืองเพื่อสุขภาพสู่การพัฒนาอย่างยั่งยืน. ใน *งานสมัชชาสุขภาพแห่งชาติครั้งที่ 11* [รายงานการประชุมเชิงวิชาการ]. กรุงเทพฯ. สืบค้นจาก http://kbphpp.nationalhealth.or.th/bitstream/handle/123456789/21145/1101_res_11_2.pdf?sequence=1&isAllowed=y
- Andersen, L., Danholt, P., Halskov, K., Brodersen, N., & Lauritsen, H. P. (2015). Participation as a matter of concern in participatory design. *CoDesign International Journal of Cocreation in Design and the Arts*, 11(3-4), 250-261. <https://doi.org/10.1080/15710882.2015.1081246>
- Arnstein, S. (1969). A ladder of citizen participation. *Journal of the American Planning Association*, 35(4), 216-224. <https://doi.org/10.1080/01944366908977225>
- BIG Lottery Fund. (2014). *Community planning toolkit*. Retrieved from <https://www.communityplanningtoolkit.org/sites/default/files/CommunityPlanningUpdate.pdf>
- Cohen, J. M., & Uphoff, N. T. (1980). Participation's place in rural development: Seeking clarity through specificity. *World Development*, 8(3), 213-235. [https://doi.org/10.1016/0305-750X\(80\)90011-X](https://doi.org/10.1016/0305-750X(80)90011-X)
- Connor, D. M. (1988). A new ladder of citizen participation. *National Civic Review*, 77(3), 249-257. Retrieved from https://geog.sdsu.edu/People/Pages/jankowski/public_html/web780/Connor_1988.pdf
- Madden, K., & Schwartz, A. (2005). *How to turn a place around: Handbook for creating successful public spaces*. New York: Project for Public Spaces.
- Project for Public Spaces. (2017). *The placemaking process*. Retrieved from <https://www.pps.org/article/5-steps-to-making-places>
- Sanoff, H. (2000). Community participation methods in design and planning. *Landscape and Urban Planning*, 50(4), 270-271. [https://doi.org/10.1016/S0169-2046\(00\)00063-3](https://doi.org/10.1016/S0169-2046(00)00063-3)
- The American Institute of Architects. (2005). *What makes a community livable?* Retrieved from <https://www.aia-mn.org/wp-content/uploads/Livability101.pdf>
- Wates, N. & Brook, J. (2014). *The community planning handbook* (2nd ed.). New York: Earthscan.